

Mokřadní exkurze na Vidnavské mokřiny a Zábřežské louky

RADIM HÉDL

Botanický ústav AV ČR, Lidická 25/27, CZ-602 00 Brno; e-mail: rhe@centrum.cz

datum: 13. a 27. 6. 2015 • vedoucí: Radim Hédľ

V červnu 2015 se uskutečnily dvě tematicky spojené exkurze Moravskoslezské pobočky ČBS. První z nich vedla 13. června na **Vidnavské mokřiny**, druhá 27. června na **Zábřežské louky** u Kravař. Společným tématem byla flóra a vegetace mokřadních luk ve Slezské nížině, se zvláštním zřetelem na srovnání se stavem v 50. letech 20. století. V té době pečlivým terénním průzkumem zachytili a následně publikovali výsledky svých zjištění J. Vicherek a E. Balátová-Tuláčková (Vicherek 1958, Balátová-Tuláčková & Zapletal 1959, Balátová-Tuláčková 1974). Jmenovaná autorka podobným způsobem zpracovala ještě Úvalenské louky poblíž Úvalna u Krnova. Ty jsme však ponechali na některou z příštích exkurzí. Můžeme však konstatovat, že všechny tři lokality by byly ideálními objekty pro soustředěný srovnávací výzkum. Jde totiž patrně o poslední víceméně zachovalé mokřadní louky v údolních polohách české části Slezska (fyto-geografický okres 74. Slezská pahorkatina). Lokality jsou navíc z minulosti dosti dobře dokumentované a tento materiál je možno využít k posouzení časových změn.

Obě navštívené lokality mají dnes status přírodní rezervace s cílem chránit cenné druhy a společenstva. Bohužel musíme konstatovat, že naši předchůdci měli možnost spatřit a popsat rostlinná společenstva mokřadních luk v daleko lepším, tedy typičtějším stavu, než jaký můžeme vidět na obou lokalitách my. Desetiletí silně redukovaného hospodaření a dávky živin jak z okolních luk a polí, tak z ovzduší, znamenaly pro cennou vegetaci doslova pohromu, kterou se daří napravovat jen pozvolna. Lze říci, že Vidnavské mokřiny jsou v tomto ohledu oproti Zábřežským loukám zachovalejší, ne tolik eutrofizované a jsou také daleko méně zasaženy šířením nechtěných domácích a cizích druhů. Obě lokality však silně trpí zarůstáním rákosem a olší a právě tento trend se snaží zvrátit nebo aspoň zastavit ochrana přírody.

Vidnavské mokřiny, známé též jako Vidnavské loučky, se nachází těsně u státní hranice s Polskem, severně od městečka Vidnava. Jsou v nadmořské výšce mezi 220 a 230 m, v teplé a vlivem návětrné polohy před hřebenem Rychlebských hor relativně vlhké poloze (okolo 700 mm srážek ročně). Střed rezervace zkrášluje rákosem zarůstající rybníček, jehož vznik souvisí s důležitým historickým faktorem – těžbou rašeliny, která byla započata roku 1866 a trvala s přestávkami do roku 1928. Rozloha ložiska rašeliny byla 19 ha při mocnosti 0,6–2,4 m (Kruťá 1973). Ani flóra Vidnavských louček neunikala pozornosti, konkrétně botaniků 19. a 20. století. Na vidnavském gymnáziu dokonce nějaký čas působil významný moravský botanik E. Formánek. Studii systematicky popisující rostlinná společenstva v 50. letech 20. století publikoval jako jednu

Obr. 1: Vlhké ostřicové louky Vidnavských mokřin s vrůstajícím rákosem v popředí a charakteristickými křovinami vrby popelavé v pozadí. – Obr. 2: V sečených loukách na Vidnavských mokřinách místy spatříme mohutné trsy ostřice latnaté (*Carex paniculata*). – Foto L. Hédl (1), D. Hlisnikovský (2)

ze svých raných prací J. Vicherek. Pomocí 60 fytoocenologických snímků dokumentoval vegetaci tehdy zcela bezlesých vlhkých luk (Vicherek 1958). V nich našel 159 druhů cévnatých rostlin a 30 druhů mechorostů (určených E. Coufalovou).

Tato cenná vegetace však během druhé poloviny 20. století bezmála podlehla sukcesi směrem k rákosinám a olšinám. Ještě v 90. letech 20. století vypadaly Vidnavské loučky z pohledu ochránářského dosti neutěšeně (vlastní zkušenost autora článku). Jako přírodní rezervace Vidnavské mokřady o rozloze 32 ha jsou chráněny teprve od roku 1996. Sečení vedlo ke značnému zlepšení stavu rašelinných ostřicových luk, takže během exkurze jsme mohli procházet jejich nezanedbatelnými plochami. Vegetace dnes zahrnuje mozaiku sečených rašelinných luk, vrbových křovin, rákosin a olšových porostů. Celkově však lokalita stále trpí expanzí rákosu, chrastice a olše. Za zmínku však jistě stojí nízká eutrofizovanost, stejně jako sporadický výskyt invazních druhů, z nichž snad jen zlatobýl obrovský (*Solidago gigantea*) bylo možné zaregistrovat častěji v sukcesně pokročilejší vegetaci.

Během naší exkurze jsme cíleně obešli šest segmentů uvnitř rezervace a na každé zaznamenali spatřené druhy. Z cévnatých rostlin jich celkem bylo 104, z mechorostů 26. Segmenty skoro bez výjimky představovaly sečenou vegetaci rašelinných ostřicových luk. Právě ostřice je nejbohatším rodem lokality. Vicherek (1958) uvádí 25 druhů, nám se podařilo nalézt 16, z nichž nejvýznamnější jsou ostřice plstnatoplodá (*Carex lasiocarpa*), o. blešní (*C. pulicaris*) a o. odchylná (*C. appropinquata*, ta je zde dokonce velmi běžná). První dvě jmenované ostřice lze nalézt na bezlesé enklávě v nejsevernější části rezervace, kde patrně pod vlivem vápnatých vývěrů roste i parožnatka (*Chara* sp.) nebo suchopýr široolistý (*Eriophorum latifolium*). Za zmínku stojí také ostřice Hartmanova (*Carex hartmanii*), kterou také nebylo třeba dlouho hledat.

Obr. 3: Ostřice plstnatoplodá (*Carex lasiocarpa*) na Vidnavských mokřinách. – Obr. 4: Ostřice blešní (*Carex pulicaris*) je další vzácnou ostřicí Vidnavských mokřin. – Obr. 5: Stulík žlutý (*Nuphar lutea*) ve vodním příkopu na východním okraji Zábřežských luk. – Obr. 6: Některé cenné ostřicové louky jsou mulčovány, Zábřežské louky, část Podvrbí. – Foto D. Hlisnikovský (3–4), R. Hédl (5–6)

Z ohrožených druhů můžeme kromě toho uvést vachtu trojlistou (*Menyanthes trifoliata*) a zábělník bahenní (*Comarum palustre*), obě v poměrně bohatých populacích, a dále pak ostřici latnatou (*Carex paniculata*), prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*), suchopýr úzkolistý (*Eriophorum angustifolium*), hladýš pruský (*Laserpitium prutenicum*), vrbu pětimužnou (*Salix pentandra*) nebo ptačinec bahenní (*Stellaria palustris*). Některé obecně vzácné druhy uváděné Vicherkem (Vicherek 1958) jsme tentokrát nenašli, což ale jejich výskyt nevylučuje a naopak volá po dalším, systematictější průzkumu Vidnavských louček. Mezi mechorosty dominují vlhkomilné druhy, tedy například rašeliník ostrolistý (*Sphagnum capillifolium*), r. Girgensohnův (*S. girgensohnii*) a r. člunkolistý (*S. palustre*), dále drabík stromkovitý (*Climacium dendroides*) nebo

prutník hvězdovitý (*Bryum pseudotriquetrum*). Na nejvzácnější mechorost zde přítomný (Štechová et al. 2010) – plstnatec rašelinný (*Helodium blandowii*), jsme během naší exkurze nenarazili.

Po třech hodinách strávených broděním mezi ostřicemi a částečně v kopřivami zarostlé olšíně, v bezmračném počasí a třicetistupňovém vedru, jsme se po nezbytné občerstvovací zastávce ve Vidnavě přesunuli ke krátké obhlídce kaolínového lomu. Tento dnes vodou zaplněný lom, který poskytoval materiál dnes již nefungující tzv. šamotce (kaolínové továrně) na severním okraji Vidnavy, však mnoho botanických pokladů neposkytl. Zajímavějšími nálezy jsou pouze hruštička menší (*Pyrola minor*), trhutka (*Riccia* sp.) a ostřice měchýřkatá (*Carex vesicaria*).

Exkurze na Vidnavské mokřiny se 13. 6. 2015 zúčastnili M. Dančák, V. Dvořák, L. Hédl, R. Hédl, D. Hlisnikovský, M. Chudomelová, M. Kyselá a L. Nytra.

Zábřežské louky, dnes chráněné jako přírodní rezervace Koutské a Zábřežské louky, se nacházejí v nivě říčky Štěpánky, levostranného přítoku Opavy, v katastru obcí Kravaře ve Slezsku a Zábřeh u Hlučína. Nadmořskou výškou okolo 220–230 m se shodují s Vidnavskými mokřinami a podobné je i klima (cf. Cimalová 2011). Odlišnost je ve vyšší hustotě okolního osídlení a tím i intenzitě nepřímých vlivů. Patrně nejvýraznější budou splachy dusíkatých, fosforečných a jiných sloučenin z polí a snad i komunálních odpadů přímo do cenného území. Tato rezervace je také podstatně rozsáhlejší než prvně navštívená. Přírodní rezervace vyhlášená v roce 1974 má dnes rozlohu 202 ha, z čehož přes polovinu tvoří trvalé travní porosty.

Díky četným vědeckým i ochranným výzkumům jsou Zábřežské louky botanicky i zoologicky dokumentovány o poznání lépe než Vidnavské mokřiny. Nelze zde uvádět výčet všech materiálů. Za pozornost botaniků stojí především studie E. Balátové-Tuláčkové, které jsou poměrně snadno dostupné ve veřejných knihovnách (Balátová-Tuláčková & Zapletal 1959, Balátová-Tuláčková 1974) a cenná zpráva Š. Cimalové, která poskytuje přehled druhů nalezených v dřívějších inventarizacích a také současnou vegetační mapu rezervace (Cimalová 2011).

Během naší exkurze jsme zvládli navštívit pouze severovýchodní část Zábřežských luk. V teplém zataženém počasí a občasném lehkém dešti, který znepříjemňoval procházení vysokou vegetací ostřic a kopřiv, jsme nejprve prošli po cestě tvořící východní okraj rezervace. Poté jsme zahuli k severozápadu a nad rybníčkem jsme podél severního okraje rezervace přešli do části zvané Podvrbí. Některé zdejší ostřicové louky byly v rámci ochranného managementu posečené, jiné mulčované a některé zatím bez zásahu. Odsud jsme zamířili na jih, kde jsme přes kopřivami a ostřicí ostrou (*Carex acutiformis*) zarostlou olšinu a posléze krásný *Magnocaricion* s ostřicí trsnatou (*C. cespitosa*) a o. měchýřkatou (*C. vesicaria*) došli k říčce Štěpánce. Vraceli jsme se zhruba stejnou trasou zpět a exkurzi ukončili u rybníčku.

Na 13 místech jsme během procházení lokalitou zaznamenali celkem 90 druhů cévnatých rostlin (Cimalová 2011 jich uvádí 231). Oproti našim předchůdcům z 50. let 20. století (Balátová-Tuláčková & Zapletal 1959) jsme nenašli nejméně 20 významných prvků mokřadních luk. Některé zde stále jsou (cf. Cimalová 2011), ale již zdaleka ne v takových počtech jako v minulosti. Louky silně zarůstají vrbami, především vrbou

popelavou (*Salix cinerea*). Některé jsou sečeny pro zemědělské účely a jen velmi malá část podléhá ochrannářsky řízenému managementu. Při srovnání s leteckými fotografiemi z 50. let je znát očividný trend zarůstání dřevinami. V minulosti byly na celé lokalitě jen sečené a pasené louky mokřadního charakteru, prakticky bez dřevin. Dnes bezmála třetinu rezervace pokrývají olšové lesy. Balátovou-Tuláčkovou zkoumaná nejvýchodnější část dřívějších mokřadních luk je dnes natolik degradovaná, že ani nebyla zahrnuta do rezervace.

Ze zajímavých druhů spatřených během naší exkurze je možno zmínit následující. Na východním okraji rezervace, a to buď ve vodou naplněných příkopech, nebo u kraje cesty, rostly potočník vzpřímený (*Berula erecta*), stulík žlutý (*Nuphar lutea*), vodní mor kanadský (*Elodea canadensis*) a žlutucha lesklá (*Thalictrum lucidum*). Procházka posečenými i ponechanými loukami přinesla nálezy několika ostřic. Vzácnějšími ostřicemi, někdy s nejistým terénním určením, byly o. Otrubova (*C. otrubae*), o. latnatá (*C. paniculata*) a o. měchýřkatá (*C. vesicaria*). Dominantními druhy jsou všude ostřice štíhlá (*Carex acuta*) a pomístně o. trsnatá (*C. cespitosa*), tvořící charakteristické porosty vysokých ostřic označované jako *Magnocaricion*, zde konkrétně ze svazu *Magno-Caricion elatae* ve smyslu fytoocenologického členění vegetace. Ty bezesporu patří k nejcennější vegetaci na lokalitě. Přestože jejich porosty nejsou zřejmě tak rozsáhlé, jako bývaly v minulosti, podobná vegetace je k vidění málokde.

Velkou část rezervace tvoří jednotvárné mokřadní olšiny, v jejichž podrostu dominuje ostřice ostrá (*Carex acutiformis*), kterou doplňuje tužebník jilmový (*Filipendula ulmaria*). Dalším zajímavějším nálezem je krtičník křídlatý (*Scrophularia umbrosa*). Z pozoruhodnějších dřevin můžeme vlastním pozorováním potvrdit starší nálezy vrby pětimužné (*Salix pentandra*) a řešetlák počistivý (*Rhamnus cathartica*). Ve vegetaci mokřadních ostřic jsou běžné pcháč potoční (*Cirsium rivulare*), škarda bahenní (*Crepis paludosa*), přeslička bahenní (*Equisetum palustre*), kakost bahenní (*Geranium palustre*), štírovník bažinný (*Lotus pedunculatus*), krvavec toten (*Sanguisorba officinalis*) a další druhy. Už jen tento stručný výčet napovídá, že o opravdu vzácné druhy byla na této lokalitě značná nouze.

Exkurze na Zábřežské louky se 27. 6. 2015 zúčastnili M. Hánová, L. Hédl, R. Hédl, M. Kubačka, J. Lederer, L. Nytra a J. Tkáčiková.

Použité zdroje

- Balátová-Tuláčková E. (1974): Flachmoorwiesen im mittleren und unteren Opava-Tal (Schlesien). Vegetace ČSSR A4. – Academia, Praha.
- Balátová-Tuláčková E. & Zapletal A. (1959): Druhý příspěvek k typologii luk Slezska (Louky katastru obce Zábřeh u Hlučína). – Přírodovědný časopis slezský 20: 435–470.
- Cimalová Š. (2011): Botanický inventarizační průzkum v PR Koutské a Zábřežské louky. Závěrečná zpráva [online]. – URL: <http://mspp.kr-moravskoslezsky.cz/assets/flora/zaverecna-zprava-2-18.pdf> (navštíveno 15. 10. 2015).
- Kruťa T. (1973): Slezské nerosty a jejich literatura. – Moravské muzeum v Brně, Brno.
- Štechová T., Manukjanová A., Holá E., Kubešová S., Novotný I. & Zmrhalová M. (2010): Současný stav populací druhů *Helodium blandowii* (Thuidiaceae) a *Scorpidium scorpioides* (Calliergonaceae) v České republice. – Bryonora 46: 24–32.
- Vicherek J. (1958): Rostlinná společenstva rašelinných luk u Vidnavy. – Přírodovědecký sborník Ostravského kraje 19: 185–221.

Příloha č. 1 – Seznam nalezených taxonů

(sestavili R. Hédl a M. Kyselá)

Seznam lokalit:

- 1 – Vidnava (distr. Jeseník): Vidnavské mokřiny, severní část, cca 220–230 m n. m. (50°23'03"N, 17°12'04"E)
- 2 – Zábřeh u Hlučína (distr. Opava): Zábřežské louky, východní část, cca 220–230 m n. m. (49°55'06"N, 18°04'21"E)

mechorosty:

Atrichum undulatum: 1; *Aulacomnium palustre*: 1;
Brachythecium mildeanum (LC-att): 1; *Breidleria pratensis* (LC-att): 1; *Bryum pseudotriquetrum*: 1;
Calliergonella cuspidata: 1; *Campylium protensum* (LC-att): 1; *Campylium stellatum* (LR-nt): 1;
Chiloscyphus cuspidatus (LC-att): 1; *Cirriphyllum piliferum*: 1; *Climacium dendroides*: 1;
Drepanocladus aduncus: 1;
Fissidens adianthoides (LC-att): 1;
Hygroamblystegium humile (LC-att): 1;
Marchantia polymorpha: 1;
Oxyrrhynchium hians: 1;
Plagiomnium affine: 1; *Plagiomnium elatum* (LC-att): 1; *Plagiomnium ellipticum* (LC-att): 1;
Plagiomnium undulatum: 1;
Rhytidiadelphus squarrosus: 1;
Sphagnum capillifolium: 1; *Sphagnum girgensohnii*: 1; *Sphagnum palustre*: 1; *Sphagnum teres*: 1;
Tomentypnum nitens (LR-nt): 1.

cévnaté rostliny:

Agrostis capillaris: 2; *Agrostis stolonifera*: 1; *Achillea ptarmica*: 1; *Ajuga reptans*: 1; *Alchemilla glabra*: 1; *Alchemilla micans*: 1; *Alnus glutinosa*: 1, 2; *Alopecurus pratensis*: 1, 2; *Anemone nemorosa*: 1, 2; *Angelica sylvestris*: 1, 2; *Anthoxanthum odoratum*: 1, 2; *Arrhenatherum elatius*: 1, 2; *Athyrium filix-femina*: 1;
Berula erecta (C4a): 2; *Bistorta officinalis*: 2; *Briza media*: 1;
Calamagrostis canescens: 1; *Calamagrostis epigejos*: 1, 2; *Callitriche* sp.: 2; *Caltha palustris*: 1, 2; *Calystegia sepium*: 1, 2; *Campanula patula*: 1; *Cardamine pratensis*: 1; *Carex acuta*: 1, 2; *Carex acutiformis*: 1, 2; *Carex appropinquata* (C3): 1; *Carex brizoides / curvata* (C3): 1, 2; *Carex canescens*: 1; *Carex cespitosa* (C4a): 2; *Carex* cf. *diandra* (C2): 2; *Carex echinata*: 1; *Carex elongata*: 1, 2; *Carex flava* agg.: 1; *Carex hartmanii* (C4a): 1; *Carex hirta*: 1, 2; *Carex lasiocarpa* (C3): 1; *Carex muricata*: 2; *Carex nigra*: 1; *Carex otrubae* (C4a): 2; *Carex pallescens*: 1, 2; *Carex panicea*: 1; *Carex paniculata* (C4a): 1, 2; *Carex pulicaris* (C2): 1; *Carex rostrata*: 1; *Carex vesicaria*: 1, 2; *Cerastium holosteoides*: 2; *Cirsium arvense*: 2; *Cirsium oleraceum*: 2; *Cirsium palustre*: 1, 2; *Cirsium rivulare*: 1, 2; *Cirsium xerucagineum*: 2; *Comarum palustre* (C4a): 1; *Crepis paludosa*: 1, 2;
Dactylorhiza majalis (C3): 1; *Deschampsia cespitosa*: 2; *Dryopteris carthusiana* agg.: 1;
Eleocharis palustris agg.: 1, 2; *Elodea canadensis*: 2; *Epilobium tetragonum* agg.: 2; *Equisetum fluviatile*: 1, 2; *Equisetum palustre*: 1, 2; *Eriophorum angustifolium*: 1; *Eriophorum latifolium* (C2): 1;

Festuca arundinacea: 2; *Festuca ovina*: 1; *Festuca pratensis*: 1; *Filipendula ulmaria*: 1, 2;
Galium aparine: 1; *Galium palustre* agg.: 1; *Galium rivale* (C4a): 2; *Galium uliginosum*: 1, 2;
Geranium palustre: 1, 2; *Geranium phaeum*: 1; *Geum rivale*: 2; *Glechoma hederacea*: 1;
Glyceria fluitans: 1; *Glyceria maxima*: 2; *Glyceria notata*: 2; *Gnaphalium uliginosum*: 2;
Holcus lanatus: 1, 2; *Hypericum tetrapterum*: 1, 2;
Juncus articulatus: 1, 2; *Juncus compressus*: 1; *Juncus conglomeratus*: 1, 2; *Juncus effusus*: 2;
Laserpitium prutenicum (C3): 1; *Lathyrus pratensis*: 1, 2; *Listera ovata* (C4a): 1; *Lotus*
corniculatus: 2; *Lotus pedunculatus*: 1, 2; *Luzula multiflora*: 1; *Lycopus europaeus*: 1; *Lychnis*
flos-cuculi: 1, 2; *Lysimachia nummularia*: 1, 2; *Lysimachia vulgaris*: 1, 2; *Lythrum salicaria*: 2;
Mentha longifolia: 1, 2; *Menyanthes trifoliata*: 1; *Molinia caerulea* agg.: 1; *Myosotis nemorosa*: 1,
2;
Nuphar lutea (C4a): 2;
Phalaris arundinacea: 2; *Phleum pratense*: 1; *Phragmites australis*: 1, 2; *Poa palustris*: 1; *Poa*
trivialis: 1, 2; *Potamogeton natans*: 2; *Potentilla anserina*: 2; *Potentilla erecta*: 1;
Ranunculus acris: 1, 2; *Ranunculus auricomus* agg.: 1; *Ranunculus repens*: 1, 2; *Ranunculus*
sceleratus: 2; *Rhamnus cathartica*: 2; *Rumex acetosa*: 1, 2; *Rumex crispus*: 2; *Rumex*
obtusifolius: 2;
Salix alba: 2; *Salix cinerea*: 1, 2; *Salix pentandra* (C4a): 1, 2; *Salix purpurea*: 2; *Salix viminalis*: 2;
Sanguisorba officinalis: 1, 2; *Scirpus sylvaticus*: 1, 2; *Scrophularia nodosa*: 1; *Scrophularia*
umbrosa (C4a): 2; *Scutellaria galericulata*: 1; *Selinum carvifolia*: 1; *Solanum dulcamara*: 1,
2; *Solidago gigantea*: 1; *Spirodela polyrhiza*: 2; *Stachys palustris*: 1; *Stellaria graminea*: 1;
Stellaria palustris (C2): 1; *Succisa pratensis*: 1; *Symphytum officinale*: 1, 2;
Thalictrum lucidum (C3): 2; *Trifolium hybridum*: 2; *Trisetum flavescens*: 1;
Urtica dioica: 1;
Valeriana dioica (C4a): 1; *Veronica anagallis-aquatica*: 2; *Vicia cracca*: 2; *Viola palustris*: 1.